

Geschiedenis van een volwaardig fenomeen

N.a.v.: Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2006. 640 pagina's.

"Dit boek is tien jaar in de maak geweest (1996-2006)." Zo begint de 'Dankbetuiging' van de auteur nadat hij deel 1a van zijn tweedelige literatuurgeschiedenis heeft afgesloten met:

"De middeleeuwse Nederlandse letterkunde had in de Willem die de *Reynaert* maakte, voor het eerst een Louis Paul Boon; in de Jacob van de *Spiegel historiael* kreeg zij haar Geert Mak en meer. Al met al was de geschreven Nederlandse literatuur tussen 1200 en 1300 van nagenoeg non-existent tot een volwaardig fenomeen geworden, klaar voor een nieuwe fase in haar eeuwenlange toekomst."

Het citaat spreekt boekdelen. In één volzin wordt een link gelegd tussen de *Reynaert*-dichter en Louis Paul Boon (1912-1979), de auteur van onder andere *Wapenbroeders* en *Mijn kleine oorlog*. Met die laatste tekst opent het tegelijkertijd verschenen zevende en laatste deel van de reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* onder hoofdredactie van A.J. Gelderblom en A.M. Musschoot. Dat deel, van de hand van Hugo Brems, behandelt de literatuur van 1945-2005 [zie de bespreking in *vakTaal* 19(2006), afl. 1, p.6-9] en draagt als titel *Altijd weer vogels die nesten beginnen*, waarmee weer wordt terugverwezen naar de 'beginregel' van de Nederlandse letterkunde: "Hebban olla vogala nestas hagunnan [...]"

Maar ook binnen *Stemmen op schrift* worden er voortdurend grapjes gemaakt en bruggetjes gebouwd naar moderne letterkundige auteurs en hun werken. De

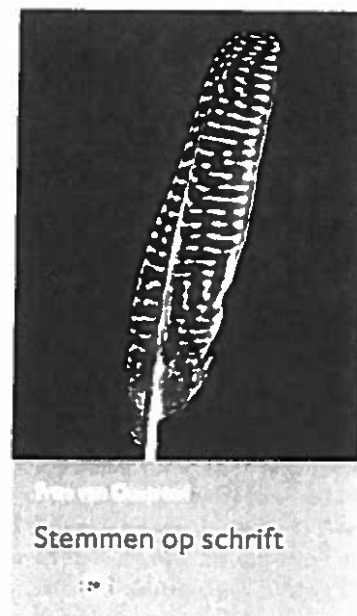
bedoeling is duidelijk: literatuur is literatuur, en daarbij is het onbelangrijk of het om literatuur van vroeger of om literatuur van nu gaat. Literatuur vormt een eigen wereld en die wereld verdient een actuele atlas. Of om een soundbite van de auteur op de promotiefilm van de Taalunie te citeren: "Zelfs als er geen nieuwe kennis was bijgekomen was het nog nodig om weer een nieuwe literatuurgeschiedenis te maken, omdat het heel belangrijk is dat een taal in gesprek blijft met zijn oude literatuur." Zie: <http://taalunieversum.org/taalunie/literatuurgeschiedenis/geraadpleegd-7-8-2006>.

In dezelfde film worden door hoofdredactie en enkele auteurs de uitgangspunten van de reeks samengevat:

Musschoot: "Onze literatuurgeschiedenis verschilt op verschillende punten - inhoudelijk zeker qua aanpak zeker - van alles wat is voorafgegaan, omdat wij nu uitgaan van wat we genoemd hebben een functionele aanpak, dat betekent heel eenvoudig dat je de literatuur nooit meer losmaakt uit haar omgeving!" Brems: "Dat je de literatuur gaat beschrijven zoals die functioneerde in de eigen tijd en niet zozeer met een blik van nu: wat leest men nu nog graag, wat is nu nog de moeite waard?" Gelderblom: "Het is dus niet meer een literatuurgeschiedenis die langs geniale hoogtepunten gaat en die schrijvers rangschikt van belangrijk naar minder belangrijk." Musschoot: "dat we de tekst nu niet zien als iets wat op zich staat, maar iets wat je altijd in zijn context moet bekijken."

Videotheehouder gespecialiseerd in heel foute films

Kennelijk denkt Van Oostrom hier anders over, want *Stemmen op schrift* is wel degelijk een literatuurgeschiedenis die langs geniale hoogtepunten gaat en die schrijvers rangschikt van belangrijk naar minder belangrijk. Als een auteur hem

aanspreekt - Veldeke, Hadewijch, Willem die Madocke maecte, en natuurlijk Jacob van Maerlant - dan volgen er vele gepassioneerde bladzijden in het *genus sublime*. Hierbij wordt een inleving aan de dag gelegd die overrompelend overkomt.

Zo wordt van Heinric van Veldeke, wiens literaire activiteit plaatsvond in het derde kwart van de twaalfde eeuw, een beeld geschetst op basis van een afbeelding van de dichter in het zogeheten Manessische handschrift, dat dateert van circa 1300 en dat in Zürich vervaardigd werd. Van Oostrom spreekt over deze miniatuur alsof het een gelijkend portret is: "Er gaat iets zeer joyeus van het portretje uit. Fleurig is ook zijn kleding: weliswaar het lange klerkenkleed, doch hier neerhangend in bevallige plooiën en met een purperkleur die meer profaan dan monastiek aandoet. Zo ook Veldekes haardracht: een tonsuur, maar omkranst door blonde lokken, die aan zijn voorkomen iets frivools meegeven" (p. 157-158).

Maar is dat wel een klerkenkleed? Waarom zou Heinric zich monastiek

moeten kleden? Hoeveel verschillende kleuren had de schilder tot zijn beschikking? Een paar maar... En de consuur is bij nader inzien een (bloemen)kransje. De miniatuur lijkt inderdaad een interpretatie van Veldekes lied *Ez sint guotiuo niuwe maere*, maar niet meer dan dat. Van Oostrom gebruikt hier een door hem wulps gemaakte Veldeke om hem optimaal te laten contrasteren met de "strengere Maerlant, waar deze uitvalt naar geestelijken die liever dicht bij vrouwen verkeren dan in de kerk, die zich vooral beijveren dat kleding en schoeisel hun 'ten besten staet', zichzelf doen geuren met kruiden en reukwatertjes en hun haar in blonde lokken laten zwieren (en navenant gekrulde zinnen hebben?). Soeverein velt Maerlant zijn vonnis: *dit en sijn niet clerke, maer menestrel*. Zo'n type minstrel-kerk zal Heinric van Veldeke zijn geweest."

Toegegeven, dit is leuk om te lezen, heel erg leuk zelfs, maar is dit literatuurgeschiedenis? Nee. Te meer omdat Van Oostrom hier nalaat uit te leggen wat Jacob onder 'menestrel' verstond: de middeleeuwse variant van een videotheehouder gespecialiseerd in heel foute films. En dat was Heinric van Veldeke niet, zoals hij ook geen geestelijke was.

Deze passage is niet de enige in het boek, waarin de bevoegenheid het van de kille werkelijkheid wint en dat is zowel de zonzijde als de schaduwzijde van *Stemmen op schrift*. Van Oostrom zelf zegt in voornoemde film over zijn werkwijze: "Verhalend schrijven is voor de periode waar ik het over heb bijna de enige mogelijkheid. Ja, er zou één andere mogelijkheid zijn: dan moet je een encyclopedie maken. Als je het gaat beschrijven als een literatuurgeschiedenis: hoe heeft een literatuur zich ontwikkeld? dan - juist op die grote afstand - is de verhalende aanpak de enige!" Of zoals het in de *Overture* van het boek geformuleerd staat: "Kennis niet geconcentreerd als een bouillonblokje; deze literatuurgeschiedenis is veeleer een leesboek dan een naslagwerk" (p. 23).

Voor wie is dit leesboek geschreven? Voor medioneerlandici? Ook. Voor neerlandici? Ook. Maar dit prachtige boek is vooral geschreven voor mensen die denken dat middeleeuwse literatuur een gepasseerd station is, iets wat thuishoort in het verleden, en met het verleden hebben wij Nederlanders weinig op, toekomstgericht als wij zijn. De titel verbergt niet voor niets de letters S O S in zich. Dit boek richt zich vooral op mensen buiten de neerlandistiek, om hen ervan te overtuigen dat de Nederlandse literatuur

van de Middeleeuwen geen provinciaal verschijnsel in een uithoek van Europa is. De Middelnederlandse literatuur - getuige de schare buitenlandse onderzoekers die Van Oostrom als kroongetuigen opvoert - is een volwaardige Europese (en gedurende de Middeleeuwen is dat 'wereld') literatuur, een literatuur waarop wij trots mogen en moeten zijn, alsook op de mannen en vrouwen die deze teksten geschreven hebben. En tenslotte is die Middelnederlandse literatuur ook nog eens springlevend. De medioneerlandici kunnen zich geen betere pleitbezorger wensen voor het nut en de noodzaak van hun vak dan *Stemmen op schrift*.

Dat dit boek zich tot een groter publiek richt en niet alleen op alfa's blijkt uit het vocabulaire van de auteur en uitstapjes naar bijvoorbeeld de Maaslandse gotiek (p. 120-22) en de open-kap-constructie van de Ridderzaal (p. 515), onderwerpen die je normaal gesproken niet in een literatuurgeschiedenis verwacht. Ware het boek door een vrouw geschreven, dan zou er bijvoorbeeld een *Exkurs* gewijd kunnen zijn aan het gegeven dat koningin Dido in het citaat op p. 147 uit de *Eneide* van Heinric van Veldeke, een werk geschreven omstreeks 1170, nauwsluitende kleding draagt, wat ronduit revolutionair was in een wereld die zich tot kort daarvoor hulde in prêt-à-porters van het model wigwam. Veel lezers van *Stemmen op schrift* verkeren dankzij hun middelbare-schoolopleiding in de overtuiging dat pas met de Italiaanse Renaissance er kijk op en aandacht voor het menselijk lichaam kwam. Dat de (Renaissance van de) twaalfde eeuw deze ontdekking al eerder deed, weten slechts weinigen.

Voor wie geen Middelnederlands kan lezen zijn de originele citaten onderaan de pagina in hedendaags Nederlands vertaald door Ingrid Biesheuvel. Die vertalingen zijn heel goed en getrouw, maar ons oog viel op één curieuze plaats in de *Reynaert*. Wie Lulofs' bekende artikel 'Over het gebruik van *du* in de *Reynaert*' gelezen heeft, weet dat 'du' en 'gi' in de *Reynaert* heel consequent en functioneel gebruikt worden. Vreemd is het dan om te zien hoe - nadat in de hoofdtekst wordt aangekondigd: "slaat hij de hoge en formele toon aan die bij zijn missie past" (p. 480) er in de vertaling van deze passage 'jij' en 'jou' gezegd wordt, terwijl Bruun en Reynaert keurig 'gi' en 'u' tegen elkaar zeggen. (Op p. 486 wordt er terecht niet getutoeyerd.)

Ontwikkelingsroman

Aan dit boek is tien jaar gewerkt en dat kun je eraan afzien en aflezen. Het is tot in de details verzorgd en bevat vele

schitterende en - in tegenstelling tot de afbeeldingen in het deel van Hugo Brems - duidelijke illustraties, zowel in zwart-wit als in kleur. Het bandontwerp van de gebonden editie spreekt boekdelen: het rood en zwart aan de voorzijde doen aan België denken, de oranje rugzijde aan Nederland. Zelfs aan twee leeslinten is gedacht, de een rood, de ander oranje. Ook de typografie is zeer verzorgd en het boek is zo (goed) gebonden dat het open kan liggen.

Stemmen op schrift bevat geen notenapparaat. Achterin het boek wordt in een bijlage Aantekeningen per hoofdstuk en daarbinnen per paragraaf de gebruikte secundaire literatuur opgesomd. Op die manier kon de bladspiegel van noten en literatuurverwijzingen verschoond blijven. Ten slotte is er overeenkomstig de eisen van de digitale tijd een professionele website gemaakt, waarin men niet alleen 'the making of' en wat 'outtakes' vindt, maar waar men ook terecht kan voor aanvullingen en verbeteringen: <http://www.stemmenopschrift.nl/> (geraadpleegd 2-10-2006).

Stemmen op schrift heeft de Toplijst AKO Literatuurprijs 2006 gehaald in het genre oorspronkelijk literair proza voor volwassenen (zowel fictie als non-fictie). Terecht, want Van Oostrom heeft inderdaad een literaire prestatie geleverd: zijn werk is een knap geschreven ontwikkelingsroman met de ontluikende Nederlandse literatuur in haar vele uitingsvormen als voornaamste personage.

Wie geen arbeider is in de wijngaard van de Middelnederlandse letteren zal dit boek ademloos uitlezen. Wie dat wèl is, zal regelmatig de wenkbrauwen fronsen. De komende jaren zal er door vakcollega's zeker de nodige (detail)kritiek geleverd worden, maar deze bespreking in dit tijdschrift is daarvoor niet bedoeld. Nu gaat het er ons om onze vreugde te uiten over deze geweldige prestatie om zo verhalend over Middelnederlandse literatuur te schrijven, en de hoop uit te spreken dat deel 1b net zo wervend en meeslepend zal zijn.

Marjolein Hogenbirk
Willem Kuiper